

GÜNAH KEÇİSİ VE TOPLUMSAL ARINMA: HÜSEYİN RAHMI'NİN MÜREBBİYE ROMANI

SPACEGOAT AND SOCIAL PURIFICATION: HÜSEYİN RAHMI'S NOVEL MÜREBBİYE

Nuran MALTA MUHAXHERİ* - Ayşe SEZER**

ÖZ: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Türk Edebiyatı'nın en önemli roman ve oyun yazarlarından biri olup eserlerinde inanç, ahlak, alafrangalık vb. konuları işlemiş, bunların yanında, derin ahlâkî ve sosyal eleştirilere de yer vermiştir. Farklı tiplerle olayların gülünç tarafını anlatan yazarın üslûbu, oldukça canlıdır. Hüseyin Rahmi'nin üzerinde durduğu konulardan biri de "mürebbiye" ve akabinde gelecek "ahlak" konusudur. Kendisine çok yabancı olan Batı medeniyetine hem yabancılık hem de hayranlık duyan Türk toplumunun yaşadığı ikilem ve değerlerin zarar görmesi sonucu kadının cezalandırılması, toplumsal bir travma olarak romanda işlenen bir konudur. Aslında bu mizahın altında derin bir trajedinin de yattığını bizlere gösterir.

Hüseyin Rahmi'nin eserleri, Tanzimat sonrası dönemi konu alır ve âdeti bir ayna görevi görür. Kültürel geçişin ve değişimin yaşandığı bu dönem, özellikle Batı'nın etkisi altındadır. Değişimlere karşı toplumun ve kişilerin gösterdiği tepkiler, Mürebbiye romanı baz alınarak değerlendirilecek; dönemin büyük eleştiri ve tabu kaynağı olan mürebbiyelere, kültürel değişim karşısında nasıl günah keçisi muamelesi yapıldığı ve bu kadınların nasıl bir işleve sahip olduğu bu bağlamda yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Rahmi, Mürebbiye, günah keçisi, toplumsal arınma, kadın.

ABSTRACT: Hüseyin Rahmi Gürpınar is one of the most important novelist and playwrights of Turkish literature. In his works, he uses humor and irony by cartoonizing the realities of life. At the same time, in his works, he dealt with subjects such as faith, morality, as well as deep moral and social criticism. Using different types the author's writing style is very lively. Hüseyin Rahmi, emphasizes tutoress and ethic issues. Turkish society is both scared and admired for the West. Then, woman with a symbol of punishment is duenna. There is criticism under humor and this is a social trauma.

Author's works tell the post Tanzimat period. The works are like mirror. In this period lives a cultural change. Because under the influence of the West. The public reaction will interpret for aganist changes. Duennas are like scapegoats. Therefore, taboo behaviors will debate.

Keywords: Hüseyin Rahmi, Mürebbiye, spacegoat, social purification, woman.

Giriş

* Doç. Dr. - Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Priştine-KOSOVA - nuranmalta@live.com

** Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı Yüksek Lisans Öğrencisi/İstanbul-sezer17884555@hotmail.com

İlkel topluluklarda görülen kötülüklerin başka bir nesne ya da kişilere aktarımı ve bu vesileyle günahlardan kurtulma isteği, deyim yerindeyse bir günah keçisi arama durumundan başka bir şey değildir. Kültür, tanımlayamadığı ve ona yabancı gelen davranışları, genellikle muhtemel bir kaosun kaynağı olarak görerek bastırmak ve kontrol altına almak ister. Çünkü kötülük, toplumun kendi içinde değildir ve “yabancı”, “öteki” ya da ‘dışarı’ daima bir tehdit unsurudur. Kişi ya da toplumlar, kurtulmak istedikleri kötülük ve günahları, bir kişiye, hayvana yahut nesneye aktarır onu imha ederek vekaleten ıstırap çeker ve arındıklarını düşünürler. Bu durum psikolojik bir rahatlama ihtiyacıdır ve toplum kendini güvende hissetmek için günahların kefareti olan bir kurbanı ihtiyaç duyar.

Günümüz insanları ilkel atalarından pek çok izler taşır. Şüphesiz, onlardan bize geçen bu kültürel kalıtım, bizlerin de krizlerle mücadele anındaki düşünce, inanç ve davranışlarımızı etkilemektedir. İlkel insanın bilinç altındaki kötülükle günah kavramı ve onlardan kurtulma çabası, o zaman için nasılsa, bugün de modern insanın olaylara yaklaşımı bir bakıma aynıdır. İnsanlığın bilinç altında yatan kötülük ve günahattan korunma, hatta kaçma fikri, onun birçok konuda tabu geliştirmesine sebep olmuş, bu tabular yıkıldığı takdirde de kötülükle günahın kendilerini ele geçireceği düşüncesi âdeta toplumsal bir endişeye dönüşmüştür. Bu endişe, hayata her alanda kurallar getirmekle birlikte, tehdit olarak algılanan unsuru acilen yok etmek için oluşturulan savunma mekanizmasının da duygusal tezahürüdür. Frazer’ın ifadesiyle *“Günah ve ızdıraplarımızı, bunları bizim yerimize üstlenecek olan başka bir varlığa aktarma ilkel zihne özgü bir kavramdır. Fiziki olanla zihinsel olanı, maddi olanla maddi olmayanı birbirine karıştırmanın bir sonucudur. Zira ilkel insanın gözünde bir kütüğü, taşı veya herhangi bir yükü kendi sırtımızdan başka birinin sırtına yıkmak mümkün olduğuna göre, o zaman acılarımızı ve kederlerimizi de başka birinin sırtına yıkmak mümkündür.”* (Frazer, 2019: 9)

Bu bağlamda, toplumumuzda bir tabu ve kötülük nesnesi olarak görülen geçmişin mürebbiyelerine, Frazer’ın değindiği ‘kötülüklerin başkalarına aktarımı’ konusu etrafında bakılmaya çalışılacak, bir geçiş toplumunun vicdanî olarak rahatlama ve arınması, Mürebbiye romanı baz alınarak psikolojik olarak da yorumlanmaya çalışılacaktır.

Bir Günah Keçisi: Mürebbiye Anjel

Zaman; toplumları, düşünceleri ve inançları değiştirir, fakat değişmeyen ya da kendini maskeleyerek devam eden inanış ve düşünceler de yok değildir. Geçmiş tabusu olarak da adlandırabileceğimiz bu konu, geçmişte yaşanan kötü bir olayın, toplumu etkilemesi ve travma yaratması sonucu, bir daha yaşandığı takdirde aynı kötülüklerin başa geleceğinin bir tehditidir ve toplum bundan kaçınır. Bu korkunun sonucu olarak, tehlikenin def edilmesini garantilemek adına kurban sunulur, akabinde toplumsal rahatlama ve arınmayla ritüel son bulur. Kurban, istenilen bir şeye

ulaşmanın dışında, bir pişmanlığın da simgesidir. Buradaki pişmanlık, tabunun yıkılması sonucu oluşan korkudur. Toplum, insan doğasında var olan, yasaklanana yapma eğilimden kendini kurtarmak ister ve kendine yasaklar koyar. Bu durum ezeli bir çatışmayı da beraberinde getirecektir: *“Tabular ezeli yasaklar olup, günün birinde ilkel insanlardan oluşan bir nesne hariçten dikte edilmiştir. Yani bu demektir ki, söz konusu yasaklar bu nesle, önceki nesil tarafından zorla kabul ettirilmiştir. Bu yasaklar, güçlü eğilimlerin mevcut olduğu edimlerle ilgilidir. Yasaklar nesilden nesile aktarılmış ve belki de sadece gelenekler bağlamındaki ebeveyn ve toplum otoritesi vasıtasıyla ayakta kalabilmiştir. [...] Ama tabuların devam ettirilmesinden bir şey anlaşılıyor. Yasak olanı yapmaya yönelik o kökündeki istek.”* (Freud, 2012: 40) Bizler ne kadar gelişsek ve medenileşsek de hayatın her döneminde tabulaştırdığımız olaylar, kişiler ve nesnelere olacak; bir kaos yahut çözümediğimiz bir olayla karşı karşıya geldiğimizde, bilinç altı otomatik olarak savunma pozisyonuna geçecektir. Toplum, içinde bizler yaşadığımız için temiz ve kusursuzdur. Hayat düzenimizi sadece, ‘dışarı’, ‘ötekisi’ ya da “yabancı” olarak gördüğümüz, bize benzemeyen unsurlar bozabilir ve dışarı da bizim için bir tür tabudur.

Bu durum aynı zamanda, *zamana* karşı çıkıştır. Geçmişte yaşanmış benzer bir olayla bugün de karşı karşıya kalındığını anlatır ve her kaos dönemi, bir *geçmişin tekrarı* durumudur. Geçmişe özlem de diyeceğimiz, arkaik toplumların görüşlerini doğrulayan bu olay, her kaos sonunda bir yenilenmenin özlemidir. *“Davranışı bilinçliyse de, -insan olmayan bir başkası tarafından sergilenmiş ve yaşanmış bir davranıştan başka bir davranış bilmediğini görürüz. Yaptığı şey daha önce yapılmıştır. Hayatı, başkalarının başlattığı hareketlerin aralıksız yinelemesidir.”* (Eliade, 2018:17)

Ahlaka dair tabular, dinin de etkisiyle bizim toplumumuzda önemli yer tutmuş, bu tabuların kırılması halinde Tanrı'nın zulmüne uğrayacağımız bizlere öğretilmiştir. Kurallar, insanları diğer toplum ve nesnelere yabancılaştırır. Merak duygumuzu körüklemesine rağmen, korkularımız baskın gelir ve zulümden kaçmak için arınma ihtiyacı duyarız. İnsan, doğası gereği günaha eğilimlidir, işlediği günahları tolere edebilmek için kurban sunmayı adet haline getirmiş ve belirli aralıklarla bir yenilenmeye, arınmaya ihtiyaç duymuştur. Bu kutsallığın devam edebilmesi için, her çıkmaza girildiğinde bir kurban yahut bir günah keçisi aramak farz olmuş, insan, böylece Tanrı gözünde düşüş yaşamaktan kurtulmuştur. Bu durum Frazer'ın da değindiği gibi *kötülüklerin ara ara kovulması* konusunu akla getirir ve tekrarın önemi, Tanrı'ya kendini unutturmamaktır. Eliade'nin de dediği gibi *“Hareket ilksel bir eylemi tekrarladığı ölçüde anlam ve gerçekliğe kavuşur.”* (Eliade, 2018:17)

Bu bağlamda Mürebbiye romanında anlatılan olaylar, gülünç ve ahlâkî değerlere yer vermesinin yanında, yabancı bir kadının tehdit unsuru olarak görülmesi bakımından konuya örnek oluşturur. Bir zamanlar imparatorluk vasfıyla üç kıtaya hükmeden Osmanlı, haremine yabancı ve gayrimüslim

cariyeleri almış, onları eğitmiştir. Egemen olan toplum, hükmetme gücünü elinde bulunduran, kendi çıkar ve devamı için diğer uluslardan faydalanan bir kurumdur. Egemenlik, hükmedilen ve zarar gören toplumlarda bir aşağılık kompleksine dönüşebilir ve bu kompleks zamanla intikam duygularını harekete geçirebilir. Hüseyin Rahmi'nin eserleri, tarihin tekerrürü bakımından tarihi ve sosyolojik unsurlara da yer verir ve önemlidir. “Niyazi Berkes'in de belirttiği üzere, Hüseyin Rahmi eserlerinde Türkiye'nin Tanzimat'tan sonra geçirdiği sosyal meseleleri içine alan bir tek roman yazmış gibidir ve buna belirli bir insan ve cemiyet görüşü hâkim olmaktadır.” (Kaplan, 2006: 402).

Romanın aslî kadın kahramanı olan *Anjel*, ismi itibariyle bir melektir, fakat onun gerçek yüzünü ve hafif bir kadın oluşunu bir süre kimse göremez. Yazar burada ironiyi başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bu durum, *Anjel* gibi kendini gizleyerek aramıza giren, gerçek yüzünü göremediğimiz ve kötülüğü içimize taşımak isteyen bir düşüncenin tezahürüdür. Zamanında sarayda bulunan, kolayca hükmedilen, sultan ve hanedanına hizmet eden cariyeler artık toplumumuza karışmıştır. Sosyal ve siyasi düzen kapsamında en tepeden aşağıya, yani topluma inen bu kadınlar, hemen hemen her evde bulunmalarıyla kök salmış durumdadırlar. Yazarlar da bu kadınları, yabancı bir kültürü ve *dışarıyı* temsil etmesi bakımından eleştirmişler, kötü bir kadın tipi meydana getirmişlerdir. *Anjel* de bu kadınlardan birisidir. Diğer yazarların aksine Hüseyin Rahmi, *Anjel'in* geçmişini anlatır, ama onu haklı göstermez, çoğu zaman da kötüler. Mürebbiyelere bu dönemde aynı gözle bakılmış, *Aşk-ı Memnu'daki* Matmazel *De Courton* hariç, tüm mürebbiyelere olumsuz bir rol biçilmiştir.¹ Bu kadınlar, ahlâkî değerlere karşı gelmeleri sebebiyle toplum tarafından cezalandırılmalı, işledikleri günahları kendileriyle birlikte götürmeli ve toplumdaki uzaklaştırılmalıdırlar. Onların görevi, bir ritüeli gerçekleştirme bakımından kutsallık da teşkil eder. Fakat bu kutsallık, kirlenmiş olan toplumu, eski değerine taşımaktan başka bir şey değildir ve kadın kötülüklerle beraber imha edilecektir. Mürebbiyenin kadın olması da ironik ve semboliktir. Yaratıcılık, doğurganlık ve saflığı temsil eden kadın, yeri geldiğinde gayet yıkıcı ve tehlikeli olabilmektedir. Dehrî Efendi'nin, rahmetli ilk karısından iki, odalığında da iki küçük çocuğu vardır, küçük çocukların her türlü eğitimiyle ilgilenen Anjel, onların bir nevi annesi olmuştur. Annenin yerini yabancı ve hafif bir kadının alması, nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya kalındığını gülünç bir şekilde anlatsa da toplumsal olarak büyük bir trajedi ve travmanın habercisidir. Annenin sahneden çok önce çekilmiş ya da pasif bir role sahip olması, herhangi bir korumanın olmadığı güvensiz ortamı ve tehlikenin her an gelebileceğini ifade ederken, aynı zamanda kaos ortamını da temsil eder.

¹ Avrupalı mürebbiyelerin Türk romanlarındaki yansımaları üzerine yapılan bazı değerlendirmeler için bk. Kerman, 2009; Ceran, 2002; Koçak, 2016.

Anjel'in geçmişinden uzunca bahseden yazar, onun bir yerde geleceğini de çizmiştir. Annesinin hayat kadını ve babasının belirsiz olması, onun doğuştan bir günahı temsil ettiğini gösterir: “*Anjel, doğdukları zaman nüfus defterine yalnız anne ismiyle kaydolunan çocuklardandı. Safahat âlemlerinden birinin sonucunda olan bu gibi çocuklar, çoğunlukla babaları kabul etmediği gibi anaları da, tehlikesinden korkarak düşürmeye cüret edemedikleri veya ettikleri halde başarılı olmadıkları için istemeye istemeye doğurduklarından validelerinin isteği dışında dünyaya gelen kovulası bu çocuklar, iyiyi kötüyü ayıracak akla erip de ortada adını taşıyacak bir ‘peder’ bulamadıkları zaman toplum içindeki bu mevkisizliklerinden doğan bütün felaketlerini validelerinden bilirler.*” (Gürpınar, 2015:14) *Anjel'in* ruh halini bu şekilde açıklayan yazar, onu bir yandan haklı göstermekle birlikte ilerleyen sayfalarda içinin kötülüğünü gözler önüne sermeyi ihmal etmeyecektir. Sevgisiz büyümüş, istenmemiş ve zor bir hayat geçirmiş olan kahramanın, babası olmadığı için koruyanı da olmamıştır. İstenmemek yahut istenmediğini bilmek, kişide büyük yıkımlara sebep olur ve kişi dünyaya gelmemesi gerekirmiş gibi davranır. Bu durumu, *kendini gerçekleştiren kehanet* olarak da açıklayabilir, *Anjel'in* yaşaması mı yoksa yaşamaması mı daha iyidir sorusunu kendimize sorabiliriz. Kişi, çevresinden ve yaşadığı toplumdan bağımsız değildir. Bu sebeple *Anjel*, yazarın bizzat seçtiği, adına ‘bataklık’ dediği bir çevrede yetişmiş, türlü olaylar yaşamış ve *kirli* bir şekilde bizim toplumumuza karışmıştır. Annesine beslediği öfke, her gün kavga etmelerinin yanında, *Anjel'i* annesiyle bir mücadeleye sokmuş, hayat kadınlığında da annesinin önüne geçmiş, Paris’te ün sahibi olmuştur. Fakat yazar, bir hayat kadını olan annesine daha ılımlı yaklaşır ve ona acır. Bunun sebebi, annesinin kendi günah ve kirliliğini, zamanında *Anjel’e* aktarmış ve artık arınmış olmasıdır. “*Bazen de insanlar günah keçisi rolünü oynar ve başkalarını tehdit eden kötülükleri kendilerine yönlendirirler.*” (Frazer, 2019:52) *Anjel’e* sert davranmasının sebebi ise, kadının ruhunun kirliliğidir ve yazar böyle davranarak onu günah keçisi rolüne sokmaya hazırlar. Kısacası *Anjel*, âdeta kötülüğün içinden çıkıp gelmiştir.

Anjel, hamile kaldığında, annesinin aksine çocuğunun babasının kim olduğunu biliyordu, fakat hiddetle bu duruma karşı çıkan dostu, onu kapı dışarı etmişti. Para etmedikten sonra, babasının kim olduğu çok da önemli olmayan bebek, annesi için maddiyattan başka bir şey ifade etmiyordu. Kutsal ve günahsız olan bebek, kadın tarafından itilmiş ve anneyi arındıramamıştır. Ünlü bir yazar olan diğer sevgilisine bebeği kabul ettirmeyi düşünen *Anjel’e*, parası çok, akli az, merhametli, evlat canlısı bir baba lazımdı. Bu vesileyle bebeğin değeri artacak, bebek bir nevi satılacaktı. Yazarın *Anjel’e*, annelik duygusunu tattırmaması, ona anneliği yakıştırmamasından ileri gelir. Herhangi bir duygusallık göstermeyen kadın, para ve ünün peşindedir ve bunlar uğruna bebeğini kurban eder. Para, ün, hafiflik gibi kavramlar, *şeytana ruhunu satmış* olmakla tabir edilir. Bu sebeple yazar, kadını kirli ruhtan arındırmaz.

Ünlü bir yazar olan sevgilisi Bodler'in dalgınlığından yararlanıp kandırmak, çocuğu ona kabul ettirmek ister. Burada Anjel'in yapmış olduğu benzetmeler dikkat çekicidir: *"Fransız edebiyatını bilmeyen okurlarımızca Anjel'in kendine 'Mari Katarin' adını vermesi, Bodler'e 'Aleksandr Duma' ismiyle hitap etmesi pek garip ve belki de manasız gibi görünüyorsa da 'Mari Katarin' denilen kadının 'Üç Silahşörlere' hikâyesi yazarı meşhur Aleksandr Duma'nın metresi olduğu ve 'La Dame aux Camélias' romanının meşhur yazarı Duma-zade'nin de bu gayrimeşru ilişkiden dünyaya gelmiş bir çocuk olduğu Bodlerce bilindiğinden Anjel'in bu acayip sözlerdeki maksadının ilk anda pekâlâ anlamış ve tutturduğu şu girişten karının içinde boşaltacak daha birçok şeyler bulunduğunu derhal hissetmişti."* (Gürpınar,2015:20) Gayet anlamlı bir şekilde yapılan bu benzetmeler, bir aktarımın da göstergesidir. Mari Katarin ile kendi kaderi arasında benzerlik kurmaya çalışan Anjel, bu benzetme ile onun kaderini kendi kaderine aktarmak istemiş; Aleksandr Duma ile Bodler, Duma-zade ile de bebeği arasında bir kader ortaklığı kurmuştur. Burada, sadece kötülüğün aktarımından değil, iyiliklerin ve benzerliklerin de aktarımından söz edebiliriz.

Yazar ve Anjel arasında bir anlaşma yapılır ve yazar, kitabın satışından belli bir bütçeyi bebek için ayıracağına söz verir. Bebek ve kitap aynı anda çıkarlar, Anjel, kitaptan büyük bir meblağ kazanır, kundaktayken bebeği annesine verir ve eski hayatına geri döner. Yazarın, bebeği arınmış olan annesine vermiş olması önemlidir. Bebeğin masumiyetinin farkındadır ve Anjel'e bırakmaz. Nihayet Anjel aşığıyla Dersaadet'e -İstanbul'a- gelir ve olaylar gelişir. Kendisini Rum genciyle yakaladıktan sonra kovan aşığını, beş parasız kalarak sığındığı Fransız aileye ırz düşmanı olarak anlatan Anjel, kendini acındırmayı ve yalan söylemeyi çok iyi bildiği için, kendini namuslu bir kişi olarak tanıtır ve mürebbiyelik yapmak istediğini söyler. Kendisine acımalarına ve kendi milletlerinden birisine tesadüf geldiklerinde yardımı esirgememelerine rağmen, bu Fransız aile Anjel'i bir gece bile misafir etmez. Buradaki sonuç, kirli geçmişe sahip bir kadın olan Anjel'in, annesi de dahil içinde yetiştiği Fransız toplumunun da kir ve günahlarını üzerine alıp, başka bir yere -uzağa- gönderilmesi ya da gitmesidir. Bir yerde Fransız toplumunun da günah keçisi olan Anjel, o millete ait bir yere, kötülüğü geri getirmemesi sebebiyle gidemez. Bu ailenin de evinde kalmaması, bu açıdan manidardır. Aile, kendi yakınlarında ona bir daire kiralasa da onu evlerinden ve kendilerinden uzaklaştırmıştır.

Nihayet Dehri Efendi'nin konağına gelen Anjel, burada kendini melek gibi tanıtmıştır. Konağın sahibi Dehri Efendi, ismi itibarıyla uzun bir zamanı yahut zamansızlığı temsil ederek, kozmik bir anlam ifade eder. Yaşının altmış beş olmasına rağmen ara ara yaşına uygun davranmaması ve fiziki olarak Sokrat'a benzemesi, bu çağa ait değilmiş de zaman karmaşası yaşıyormuş izlenimi verir. Dehri Efendi'nin merak duygusunun çok yoğun olmasından ötürü, yazar onu Sokrat ile özdeşleştirir. Sokrat'ın filozof ruhunu ona aktarır. Konaktaki diğer erkekler; Amca Bey, Şemi, Sadri Bey ve aşçıdır.

Anjel, geldiği ilk günden itibaren avı olacak erkeklerin isimlerini defterine kaydeder, onlara çeşitli kurlar yapardı. Dehri Efendi'nin ismini deftere yazmaya çekinmiş olmasına rağmen en son baştan çıkacağı kişi o olacaktı.

Dehri Efendi, oğlu Şemi'yi her fırsatta azarlar, kendine layık bir evlat olmadığını düşünür ve hatalarının bedelini falakaya yatırarak ödetirdi. İçten içe oğluna duyduğu bu nefret, Şemi'nin babasının gölgesinde kalmasından ve ondan kurtulamamasından kaynaklanır. Oğlunu her fırsatta falakaya yatırması, hala gücün babada olduğunu göstermek ve duyduğu kızgınlığı ona aktarmak istemesidir. Şiddet, duyguların aktarımı ve cezalandırmada en hızlı yöntemdir. *Anjel* ile Şemi arasında ilginç bir kader ortaklığı dikkatimizi çeker, *Anjel* annesi ile, Şemi de babası ile sorunları olan kişilerdir. Burada, *Elektra ve Oidipus Kompleksleriyle* karşılaşırız. *Anjel*, annesi ile girdiği mücadeleden sözde galip ayrılmış; Şemi ise hala babasının gölgesinde kalmış ve bireyselleşememiştir.

Dehri Efendi'nin kardeşi olan Amca Bey de diğer erkekler gibi Anjel'in aşkıyla eriyip biten birisiydi. Çirkin ve özürlü olması, onda aşağılık kompleksine sebep olmuşsa da ümidini yitirmez ve kendine güven vermeye çalışır. *"Mürebbiye'nin o yalıza geldiği günden beri zavallı Amca Bey her gece rüyasında kamburunu düzelmiş görüp seviniyor, fakat sabahleyin gözlerini açıp da kümbet kümbet, yine kamet kamet olduğunu elleriyle bütün vücudunu yoklayarak anlayınca yeisinden adeta ağlamaklı oluyordu. [...] Bir aralık da kusuru hiç kendi vücuduna mal etmeyerek terziye buluyor, 'Sanatta usta, eli düzgün bir terzi olsa elbisemin pamukla beslenecek noktalarını güzelce tayin etse bu vücudum mum gibi olur' diye terzilere sövüyordu."* (Gürpınar, 2015: 65-66)

Amca Bey, kötülükten ziyade, kusurlarından kaçmak isteyen birisidir. Kamburundan kurtulmak istemekte, fakat kurtulamamaktadır. Rüyalar, soyut oldukları için gerçek manada onu kurtaramaz ve arındıramazlar. Fakat rüyalar geçici rahatlama mekanizmaları oldukları için, kusurun aktarımı yarım kalmıştır. Amca Bey de daha somut olan terzilere vücudundaki kusuru yüklemiş, onların dikişlerinin güzel olması halinde, vücudunun da güzel gözükeceğine inanmıştır.

Zamanla başlayan bu aşk karmaşası, sırasıyla; Şemi, Amca Bey, Sadri ve Mürebbiye etrafında gelişmeye başlamış, *Adore* fiilinin çekimi üzerinden -sözün, kelamın gücüyle- mürebbiye tarafından aşıklarına, yalancı bir aşk aktarımı yapılmış, onun eğitimci kişiliği bu konuda büyük rol oynamıştır. Burada, eğitim ve öğretimin amacından saptırılarak hangi işlerde kullanıldığı, eğitimci kişilerin gerçek karakterleri bilinmediği takdirde nasıl bir felakete yol açacakları mürebbiye örneği ile açıklanmış ve eleştirilmiştir. Zamanla âşiklarını odasına alarak memnun eden mürebbiye, onların bu halinden zevk almakta ve diğer aşıkları birbirine düşürmektedir. Konaktaki bu durumu kâhya kadın Eda Hanım fark etmiş, işin peşine düşmüş ve mürebbiyeden nefret etmeye başlamıştır. Eda Hanım, evin emektarı olması

sebebiyle, toplumdaki çözülme ilk fark eden ve söyleyen aydın kişilere benzer. Her ne kadar haklı olsa ve olayı meydana çıkarmaya çalışsa da Dehri Efendi tarafından azarlanmış, mürebbiyenin de olayları zeki bir şekilde idare ederek kendini temize çıkarmasıyla haksız duruma düşmüştür. Bu olaydaki günah keçisi Eda Hanım olmuş, mürebbiyeye iftira atmakla suçlanmış ve kovulmuştur. Kovulmanın anlamı: Kötülük ve günahıyla birlikte uzaklaştırılmak ve onları arındırmaktır. Dehri Efendi, insan sarraflığına güvenerek Eda'yı kovmuş ve huzuru sağladığını sanmıştır.

Burada Hüseyin Rahmi'nin ironiyi olaylar üzerinde nasıl kullandığını ve huzur sağlanmaya çalışılırken kötülüğün nasıl daha derine sirayet ettiğini görüyoruz. Sözde insan sarrafi olan adam, mürebbiyeye hak etmediği değeri gösterir, kültürel bir hayranlıktan ötürü, onun gerçek yüzünü göremez. Bu durum, Batı'dan gelen iyi ya da kötü her şeyi kabul ettiğimizizin, medenileşme adı altında özentiliğimizizin eleştirisidir. Batı'nın iyi yönleri olduğu gibi kötü tarafının da olduğu gerçeğini Hüseyin Rahmi en güzel ve en canlı şekilde anlatan yazarlardandır. Mizahı bol kullanması, olayların ciddiyetini azaltsa da onun eserlerini dikkatle incelediğimizde toplumsal travmaya yol açacak olaylar ile karşılaşırız. Bu sebeple Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde, psikanalitik yöntem kullanıldığı takdirde, dönemin psikolojisi ortaya açık bir şekilde çıkacaktır. Mizahın bol kullanılması, yaşanan buhranlı dönemin tabir yerindeyse alaya alınmasıdır. Mizah, iyi ve kötünün muhakemesi açısından da önem teşkil eder. Mizahî bir şekilde yermek, belki de en etkili eleştiridir, çünkü içerisinde utandırma ve aşağılama duygusunu barındırır. İnsan, doğası gereği aşağılık olmayı kendine yakıştırmaz ve ahlaklı görünmek adına kendine çeşitli kurallar ve tabular koyar. Bunlara uyduğu takdirde huzurlu olacağını düşünür. Güçlü bir mizah, ancak huzursuz toplumlarda ortaya çıkar. Çünkü mizahın altında, ters giden şeylere karşı derin bir eleştiri yatar.

Romanın ilerleyen sayfalarında, üç erkek de mürebbiyenin kendilerini kandırıldığını anlamıştı. Özellikle, içlerindeki en duygusal kişi olan Şemi, bu hayal kırıklığını ve hazin aşkının sonunu, odasına çekilip, tabiatı izleyerek düşünecekti. *"O hazin pervane âşık hisleri içinde Şemi deryayı, rüzgârı dinledi. Dalgaların aheste çarpışlarından, hafif hafif esen rüzgârın ağaçlar ile olan karşılıklı konuşmasından bir anlam çıkartmaya uğraşır, tabiatın mahrem lisanından gönlüne bir teselli bekler gibi etrafa kulak verdi. [...] Sanki o baykuşlar, o çakallar 'Anjel seni sevmiyor, aldatıyor,' diye feryat ediyorlardı."* (Gürpınar, 2015:127)

Şemi'nin acı çekerken tabiata sığınması, bir nevi kendine yahut ana rahmine dönmek istemesiyle açıklanabilir. Kendine güvenli bir ortam ve sığınacak liman arayan Şemi, adeta bir anne şefkatine muhtaçtır. Tabiat ona kucak açmış, öğüt vermek ve bir şeyler söylemek istemiştir. Ya da Şemi'nin kendini o anda tabiata yakın hissetmesi bir tesadüf değildir. Baykuş ve çakal imgelerinin, toplumumuzda genel olarak olumsuz bir durumu çağrıştırdığı bilinmektedir. Tabiatın psikolojik tarafıyla birlikte folklorik tarafına da

değinen yazar, simgesel nesnelere ve inançların, olayları nasıl şekillendirdiği, nasıl bir ipucu olarak görüldüğü üzerinde de durur. Çünkü, toplumu oluşturan inanç ve değerleridir.

Olaylar bu şekilde ortaya çıktıktan sonra, olayı perdelemek isteyen Amca ve Sadri Beyler, Şemi'deki durgunluk, dalgalılık ve aşırı düşünceli hali sorgulamışlar, akabinde mürebbiyeye olan aşkını hadsizlik olarak görmüşlerdir. Mürebbiye, tüm erkeklerin gözünde âdeta bir ahlak tanrıçasıdır. Amca ve Sadri Beyler arasındaki konuşma, mürebbiyeye olan aşklarını itiraf etmeleri sebebiyle münakaşaya; Şemi'nin de araya girmesiyle büyük bir kavgaya dönüşür. Özellikle Şemi ve Sadri arasında büyük bir kavgaya dönüşen olay, Amca Bey'in onları ayırmaması, bastonunun ucuyla dokunarak sözde öğütler vermesi, rakibi olarak gördüğü Sadri'nin yenilişini görmekten duyduğu zevk ile açıklanabilir. *"Amca Bey bu boğuşmayı pehlivan güreşi seyrederek gibi karşıdan izlemenin uygun olmayacağını anlayarak bir zaman 'Yapmayın, etmeyin,' yolunda nasihatlerde bulundu. Sözün kâr etmediğini görünce yanlarına yaklaşarak rast getirebildiğinin kışına bastonuyla hafif hafif vurarak: [...] 'Uzunca yır'da güreşirsiniz...' diye söylendi."* (Gürpınar, 2015:144) Burada Amca Bey'in basit müdahalelerde bulunması ve rakibi olarak gördüğü Sadri beyin, Şemi tarafından dayak yemesi, onda bir galibiyet hissi uyandırır. 'Baston' burada, Amca Bey'e ait duyguları taşıyan bir nesnedir ve o anki ruh hali itibariyle nefret hisselerini bünyesinde barındırır. Bastonuyla dokunduğu kişiye nefretini aktaran Amca Bey, bunu Şemi üzerinde başarmış olacak ki, bastondan Şemi'ye geçen nefret, bu yolla Sadri Bey'e ulaşmıştır. Kısacası Amca Bey, dolaylı yollarla Sadri'ye bir duygu aktarımı yapmış, içindeki *kötülüğü başka bir nesneye* aktarmıştır.

Roman tek bir olay üzerinden gitmediği için, *günah keçisi* kimliği sürekli değiştirmiştir. Burada söz konusu olan, insanların günahattan kurtulmak için başkasına yaptığı aktarımlardır. Romanda olaylar gereği masum ya da suçlu, birden fazla insan günah keçisi rolünü üstlenir. Fakat asıl konu, toplumsal mesele haline gelen mürebbiyeler üzerinden bir arınma yapılması ve yazarın bunu bilinçli bir şekilde aktarmasıdır.

Toplumun mürebbiyeden bir korkusu daha romanda şu şekilde izah edilir: *"Öyle yapacağına çocukları Mürebbiye'nin yanında yatırırdı. Hem de âdet öyledir. Bir mürebbiyenin gözetimi altında bulunan çocuklar öğretmenleriyle beraber yatıp kalkarlar... Çocukları mürebbiyeleriyle yatırmamasında da önemli bir sebep var. Anjel o kadar mutaassıp bir kız değil, ama neden bilmem karyolasının başı ucunda haçı var... Çocuklar onunla beraber yatıp kalkarsa göre göre bazı Hristiyan ibadetlerini öğrenirler..."* (Gürpınar, 2015:163) Yazar burada, dini bir endişeden haklı olarak bahseder. Zaten kültürel olarak Batı'yı taklit eden Türk toplumu, elinde kalan son kale olan dinini de değiştirirse kendini toptan kaybedecek ve yok olacaktır. Çocukları Anjel ile yatırmama sebebi altında, korktukları bir din aktarımı vardır. Kâfir olarak görülen gayrimüslim kimseler, dışarısını simgelediği için tabudur ve bilinmedikleri için her zaman korkulan

olmuşlardır. Çocuklar, günahsız oldukları için Anjel'in odasına sokulmamış, fakat diğer erkeklerin odayı ziyareti, merak duygusuna yenik düşüş ve ahlak tabularının yıkılışını temsil etmiştir.

Romanın sonunda, bir edebî sohbetle başlayan Dehri Efendi ile Anjel'in yakınlığı trajikomik şekilde son bulacaktır. Aşkından ve aşçıbaşı Tosun Ağa'nın sözlerinden dolayı gözü dönmüş olan Şemi, Bir gece Anjel'in odasına girer ve dolaba sakladığı kişinin kim olduğunu öğrenmek için onu, öldürmekle tehdit eder. Bu tehditlere bir süre direnen *Anjel*, anahtarını vermek zorunda kalır. Şemi dolabı açtığı anda, Efendi babasıyla karşılaşır ve yaşadığı şokla bayılır. Dehri Efendi, ak sakalı ve utançtan kızarmış yüzüyle Anjel'in kıyafetlerinin arasında durmaktadır. Bu tablo üzerine son bayılan da kendisi olur.

Son ahlak kalesi olarak görülen Dehri Efendi de *Anjel'in* odasını ziyaret etmiş ve kadının tuzağına düşmüştür. Burada yazar, ahlâkî değerlerimizi ve değişimimizi derin bir şekilde eleştirir, korkarak baktığımız Batı'dan bir farkımız kalmadığını gözler önüne serer. Bu roman, böyle devam edilmesi halinde, büyük bir toplumsal tehdit altında olduğumuzun göstergesidir. Hafif bir çevreye tâbi olan ve oradan gelmiş bir kadının, bir anda hayatını değiştirmesi mümkün değildir. Kadın alıştığı ortamı, yani Paris'in *batakılık* diye tabir edilen çevresini, Dehri Efendi konağına taşımış, kültürel bir aktarımı gerçekleştirmiştir. Kısacası yazar, Batı'nın bu yönünü de görmemizi istemiş, yabancı değerlerle çocuklarımızı yetiştirmek yerine kendi özümüze dönmenin bize daha çok fayda sağlayacağı mesajını vermiştir Dehri Efendi, *Anjel'in* odasına girerek, evin ve çocukların tanrısı olan kendini mecazen öldürmüş olur. Özellikle oğlu Şemi'nin onu çaresiz ve utanç içinde görmesi, bir tanrı olarak gördüğü babasını hem kendi içinde hem de ahlâkî açıdan öldürdüğünü gösterir. Bu dönemde birçok yazar mürebbiyeler üzerinden hem yanlış batılılaşma hem ahlak konularını işlemiştir. *Anjel* gibi diğer mürebbiyelerin de kötü bir role sahip olması, yazarların toplum ahlâkına dikkat çekmek için onları, günah keçisi olarak görmesinden kaynaklanır. Hemen hemen her toplumda görülen zina, ikiyüzlülük, iftira gibi olumsuz özellikleri, bu kadınlara yüklemiş olan yazarlar, bizim toplumumuzda da sıkça görülen bu özellikleri mürebbiyelere aktarmış, toplumsal bir arınma gerçekleştirmişlerdir.

Sonuç

Yukarıdaki tespit ve yorumlardan da anlaşılacağı üzere, ilkel köklerimiz, düşünce ve inanç sistemimiz üzerinde oldukça etkilidir. Genlerimiz gibi inançlarımız ve korkularımız da kalıtım yoluyla ilkel köklerimizden günümüze kadar gelebilmiştir. İlkel toplulukların kötülük ve günahı dışarıdan gelen olgular olarak görmeleri ve kurtulabilmek için onları canlı ve cansız varlıklara yükleme çabaları, günümüze de yansımalarını bulmuştur. Toplumumuzda *yabancı* olmaları itibarıyla, birer tabu olan mürebbiyeler, eğitim ve kültürün aktarımında önemli oldukları kadar

tehlikeli bir yere de sahiptirler. Zamanında saraylarda bulunan bu kadınlar, gün geçtikçe hemen hemen her ailenin evine girmişler, *yabancı* diye kaçınılan kültürlerini bize aktarmayı başarmışlardır. Buradaki diğer bir husus, egemenlik altına alınan toplumlardan genellikle zorla getirilen bu kadınların zamanla Batı'nın yahut kendi toplumlarının intikamını da almış olmalarıdır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye'si, bilinçsiz ve kontrolsüz batılılaşmanın olumsuz yönlerine başarılı bir şekilde dikkat çekmekle birlikte, toplumu temsil eden kimi aydın ve yazarların kendilerine *yabancı* olarak gördükleri bu tür kadınları dışladıklarını ya da günah keçisi olarak gördüklerini, suç ya da kabahati onlara yükleyerek toplumu arındırmaya çalıştıklarını da gözler önüne sermektedir. Mensubu olduğumuz toplum, biz içinde yaşadığımız için iyi ve temiz bir toplumdur. Kötülük her zaman, tabu olarak görülen *dışarıdan* gelir. Aynı zamanda *dışarıyı* temsil eden bu tür kadınlar (*yabancı mürebbiyeler*), bu dönemde birçok yazarın eleştiri konusu olmuş, onları kötü göstererek toplumsal bir arınma gerçekleştirilmek istenmiştir. Çalışma, Mürebbiye romanının, Frazer'ın gündeme getirdiği *günah keçisi ve kötülüğün başkalarına aktarımı* kapsamında da ele alınabileceğini göstermiştir. Gürpınar'ın romanında Batı ya da batı değerleri, mürebbiye bir kadın sıfatında karşımıza çıkarılmış ve toplumsal çözülmenin ana kaynaklarından biri olarak gösterilmiştir. "Biz"i ya da Doğu'yu temsil eden erkekler ise dişil "Batı"nın cazibesine kapılarak hazin çöküşü yaşamışlardır.

KAYNAKÇA

- CERAN, Dilek (2002). "Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 215-227.
- ELIADE, Mircea (2015). *Ebedî Dönüş Miti*. (Çev.: Ayşe Meral), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- FRAZER, James George (2019). *Günah Keçisi*. (Çev.: İsmail Hakkı Yılmaz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- FREUD, Sigmund (2012). *Totem ve Tabu*. (Çev.: Akın Kanat), İzmir: Psikoloji Dizisi.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi (2015). *Mürebbiye*. İstanbul: Everest Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2006). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KERMAN, Zeynep (2009). "Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya'da "Mürebbiye" Meselesi". *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KOÇAK, Ahmet (2016). "Osmanlı Türk Toplumunun Modernleşmesinde Bir Model: Avrupalı Mürebbiyeler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40, 59-71.